

Mateja
Jerman

Novi časopis zadarskog Odjela za povijest umjetnosti

Ars Adriatica. Časopis Odjela za povijest umjetnosti

Sveučilišta u Zadru 1, 2011., 204 str.

ISSN: 1330 - 7274

Ars Adriatica u izdanju Sveučilišta u Zadru, nova je znanstvena publikacija Odjela za povijest umjetnosti u Zadru. Naslovom je, kako je u predgovoru napisao glavni urednik Pavaša Vežić, određen i sadržaj časopisa; stranice *Ars Adriaticae* su namijenjene "proučavanju likovnih umjetnosti, umjetnosti oblikovanja, u kulturnohistorijskom nasljeđu naroda i kultura koji su gradili slijed povijesti i stvarali duhovnu baštinu jadranskog područja u dugome trajanju čovjeka, *homo adriaticusa*, na obalama otoka i kopna Jadrana, od vremena prethistorije do današnjih dana".

U prvom broju *Ars Adriaticae* na čijoj je naslovnici *Brod u oluji*, prizor s bočne strane škrinje sv. Šimuna, objavljeno je deset izvornih znanstvenih radova te jedno prethodno priopćenje koji, kako je u predgovoru i najavljeno, pokrivaju sva povijesna razdoblja, povijesnoumjetničke stilove i likovne tehnike.

Časopis otvara rad Tina Turkovića i Maje Zeman o kasnoantičkim ladanjskim sklopovima na području provincije Dalmacije na primjeru vile u Strupniću kraj Livna. Autori ukazuju na potrebu reinterpetacije kasnoantičkih vila u hrvatskoj povijesti umjetnosti u kontekstu recentnih općih saznanja o razvoju ladanjske arhitekture u kasnoantičko doba. U posljednjih se nekoliko desetljeća, uvođenjem novih metoda, naime, intenziviralo proučavanje vila na Apeninskom i Iberskom poluotoku te na području sjevernih rimskih provincija. Prilog je stoga svojevrsni *revival* proučavanja ladanjskih vila staroga

vijeka u kojem autori donose nove prijedloge za njihovu tipološku klasifikaciju. Na primjeru vile u Strupniću autori su vrlo opsežnom formalnom analizom naglasili važnost interpretacije arhitektonskog oblikovanja, koja je možda i jedino pouzdano sredstvo za određivanje konteksta izgradnje pojedinog ladanjskog zdanja. Nisu, međutim, odbacili ni nužnost arheološkog istraživanja lokaliteta, koje bi neosporno potvrdilo teoriju o rezidencijalnoj, ali i upravnoj funkciji tog raskošnog sklopa.

Pavaša Vežić donosi pregled ranokršćanskih i srednjovjekovnih trikonhalnih građevina na istočnoj obali Jadrana, koje prema formi, funkciji i vremenu nastanka dijeli u pet skupina, sistematično i jasno određujući granice pojedinih skupina, povezujući arhitektonski razvoj pojedinih oblika s funerarnom i memorijalnom funkcijom. Među inima, najveći naglasak stavlja na skupinu ranokršćanskih zdanja na području Dalmacije koju naziva i skupinom *dalmatinskih trikonhosa*. Riječ je o posebnoj skupini kasnoantičkih memorija nastalih na privatnim posjedima između sredine 5. i početka 6. stoljeća. Autor ih izdvaja u posebnu skupinu definirajući ih kao tipove trikonhalnog tlocrta s relativno dugim ulaznim krakom koji vodi do traveja među konhama, pridonoseći time rješavanju problematike gradnje grobnih kapela na području istočne obale Jadrana.

Crkva sv. Mateja koja se sve do 1881. godine nalazila uz južni ulaz u splitsku katedralu, tema je rada Ivana Basića. Detaljnom analizom prostorne situacije i kritičkim

osvrtnom na dosadašnja istraživanja temenosa Dioklecijanovog mauzoleja, autor smješta izgradnju crkve u 2. polovicu 8. stoljeća te joj pridodaje funkciju nadbiskupske kapele nastale istovremeno sa sarkofagom Ivana Ravenjanina. Tu tezu argumentirano potkrepljuje detaljno elaboriranim promišljanjima o natpisima i reljefnim ukrasima sarkofaga te donosi iscrpnu analizu vjerodostojnosti oporuke priora Andrije, ukazujući na sarkofag priora Petra (datiran u 9. st.) za kojeg smatra da je rađen prema sarkofagu Ivana Ravenjanina, koji se nalazio neposredno uz ulaz u crkvu. Tezu da se grobnica Ivana Ravenjanina nalazila u crkvi sv. Mateja potvrđuje podatak koji donosi kroničar iz obitelji De Cutheis (*Tabula A Cutheis*) s kraja 14. stoljeća. Na temelju Farlatijevog opisa zaključuje da je grobnica od početka zamišljena ispod arkosolija u arhitektonskoj cjelini nadbiskupske kapele, kasnije crkve sv. Mateja, koja je bila spojena sjevernim vratima s prostorom splitske katedrale.

Novi prilog Trogirskoj klesarskoj radionici donosi Ivan Josipović. Nakon opsežnog uvoda u problematiku atribuiranja pojedinih ulomaka radionici djelatnoj u prvoj četvrtini 9. stoljeća, autor publicira nekoliko novih fragmenata koje na temelju detaljne likovno-stilske i ikonografske analize sa sigurnošću povezuje s Trogirskom klesarskom radionicom. Riječ je o oltarnom zabatu pronađenom u pločniku trogirске renesansne crkve sv. Sebastijana odnosno na mjestu nekadašnjeg trijema ranosrednjovjekovne šesterolisne crkve sv. Marije (danas u Arheološkoj zbirci – lapidariju Muzeja grada Trogira). Istoj radionici pripisuje i dva ulomka iz Pađena kod Knina, uzidana kao spolije u današnju parohijsku crkvu sv. Georgija. Autor ukazuje na pogrešnu interpretaciju navedenih ulomaka koju je posljednji, 1958. godine, iznio Stjepan Gunjača te donosi vrlo detaljni opis ornamentea i tehničkih detalja na čijim temeljima definira ulomke kao fragmente pilastra (ili pilastara) oltarne ograde. Važan doprinos rada je dobro argumentirana teza da su gotovo sve predromaničke dalmatinske

crkve heksakonalnog tlocrta, radi liturgijske opreme povezane s Trogirskom klesarskom radionicom ili Klesarskom radionicom iz doba kneza Trpimira, nastale u razdoblju od kraja 8. do sredine 9. stoljeća.

O Mletačkom Kaštelu u Zadru kao sredstvu učvršćivanja i održavanja mletačke vlasti piše Emil Hilje, koji na temelju arhivskih izvora pomno rekonstruira njegovu obnovu 1347. odnosno 1348. godine te zahvate tijekom prve polovice 15. stoljeća. Iako je Kaštel bio prvenstveno sagrađen za obranu od vanjskih neprijatelja, mletačke vlasti su ga dodatnim preinakama osigurale i od samih Zadrana. U drugoj polovici 15. stoljeća, u nedostatku opasnosti, djelomično je porušen i uklopljen u novi sustav obrane grada. Neobičan slučaj Mletačkog Kaštela koji je tijekom jednog stoljeća postao odvojen od sustava gradskih zidina te u većoj mjeri ojačan na strani okrenutoj prema gradu, povezuje se sa sličnim situacijama u Trogiru i Splitu. Od sačuvanih ostataka kaštela, autor također ukazuje na iznimnu vrijednost prikaza lava sv. Marka na pročelju “Malog Arsenala”. Prema likovnim elementima i izradi od domaćeg kamena, pripisuje ga nekom majstoru iz kruga Jurja Dalmatinca, djelatnom sredinom 15. stoljeća.

Posebno vrijedan doprinos problematici poznavanja liturgijskog ruha daje rad Silvije Banić, koja kroz iscrpnu stilsku i tehničku analizu primjeraka tekstila i veza u franjevačkom samostanu u Hvaru iznosi zaključke o njihovom porijeklu i vremenu nastanka. Autorica uvodno opisuje i osnovne metodologije proučavanja povijesnih tekstila, stavljajući naglasak na podrijetlo, izradu i vrste damasta, njegovu cijenu u odnosu na druge tkanine, vrijednost i nazive boja te važnost određivanja visine raporta tkanine. Hvarskom *a cammini* damastu nastalom u drugoj polovici 15. stoljeća u Firenzi, autorica nalazi više pandana na lokacijama diljem Hrvatske, ali i Europe. Autorica donosi i detaljnu ikonografiju pojaseva hvarske misnice kojom potvrđuje njihovu dataciju, ukazujući na kompozicijske sheme pojedinih prikaza unutar kružnica, koji nisu mogli nastati ranije od

sredine 15. stoljeća. Umetanje grbova zasad neidentificiranih plemićkih obitelji, autorica vidi kao dokaz da je vez novija izvedba starog predloška, izrađen u domaćoj radionici, a ne isključuje ni mogućnost da je misnica skrojena kasnije.

Fortificiranje grada Cresa u 16. stoljeću predmet je interesa Larisa Borića. U uvodnom dijelu autor donosi kratak popis stručnih tekstova o temi zaustavivši se na posljednjem važnom doprinosu, onom Andre Mohorovičića na kojega su se nadovezivali svi kasniji istraživači. Autor obrađuje i sva prethodna nagađanja zasnovana na lokalnoj predaji te se kritički osvrće na dosada objavljene pretpostavke, donoseći objektivnu analizu urbanističkog izgleda renesansnog Cresa. Toponomastičkim primjerima potvrđuje granice fortifikacijskog prstena te vrlo precizno detektira ubikacije nekadašnjih gradskih vrata, kula, palača te ostalih profanih, ali i sakralnih objekata. Autor u *Knjigama troškova izgradnje zidina i Knjigama Gradskog vijeća* koje se čuvaju u Državnom arhivu u Rijeci, nalazi podatke o kamenarima, klesarima i graditeljima zaposlenima na fortificiranju grada koje se odvijalo u razdoblju od 1508. do 1610. godine. Zahvaljujući očuvanim arhivskim podacima creske komune, detaljno je poznata kronologija izgradnje fortifikacija, a autor na temelju istih donosi čak i financijsku konstrukciju tog velikog projekta. Količinom novih imena lokalnih graditelja i *bottega*, ovaj rad postaje nezaobilazni naslov u bibliografiji svakog budućeg povijesnoumjetničkog stručnog prikaza grada Cresa.

Nove podatke o zlatarskoj obitelji Piazzu koja je djelovala u Zadru krajem 16. i početkom 17. stoljeća, na temelju opsežnih arhivskih istraživanja donosi Bojan Goja. Uvodno podsjećajući na tradiciju pokrivanja romaničkih i gotičkih slika Bogorodica s Djetetom na prostoru grada Zadra, detaljno piše o procesu narudžbe oltara Blažene Gospe od Snijega kojeg je oko 1675. godine laička bratovština *dell'Oratorio* naručila za središnju apsidu crkve sv. Donata. Iako arhivski izvori donose precizne podatke o narudžbi srebrnog

pokrova kod Stefana Piazzu, mramornog oltara Blažene Djevice Marije od Snijega sa Gospinom slikom i srebrnim pokrovom danas više nema, a posljednji put se spominju 1748. godine u popisu dobara bratovštine. Istom zlataru pripisivala se i izrada srebrnog pokrova za gotičku sliku Bogorodice s Djetetom poznatije kao *Gospa Maslinska*, djelu Paola Veneziana, no autor tu tezu odbacuje navodeći da je Stefano Piazzu umro u Veneciji 1703. godine i da je vjerojatnije da je navedeni pokrov učinio netko drugi, možda njegov unuk. Autor zaključuje rad detaljnim donošenjem podataka o ostalim članovima obitelji Piazzu, porijeklom iz sjeverne Italije koji svojom zlatarskom proizvodnjom zauzimaju skromnu, ali vrlo važnu ulogu u nastavljanju bogate tradicije zadarskog zlatarstva.

Radoslav Tomić u svom radu donosi nove podatke o oltarnoj pali Sv. *Ivan Evanđelist*, sv. *Jakov i Bl. Augustin Kažotić* iz trogirске katedrale, djelu Teodora Matteinija. Nedavnom restauracijom slike i otkrivanjem natpisa, slika se datira točno u 1805. godinu, a iz pisama kojeg su naručitelji, braća Ivan Dominik i Ivan Luka Garagnin kao predstavnici trogirskog društva poslali prije 1804. godine svom prijatelju Giovanniju De Lazaru, padovanskom plemiću, autor iščitava detalje narudžbe trogirске oltarne pale. Također, ukazuje na Matteinijev potpisani pripremni crtež s likom sv. Jakova koji je očito bio skica za svečev lik na trogirskoj pali, a koji se čuva u Galleria Internazionale d'Arte Moderna u Veneciji. Ovim radom autor još jednom potvrđuje važnost arhivskih dokumenata u zaokruživanju spoznaja o nastanku pojedinog umjetničkog djela.

Autorima koji se bave starijim razdobljima, pridružuje se i Vinko Srhoj s retrospektivom kiparskih ostvarenja Kuzme Kovačića. Zavičajni baštinič, kako ga autor naziva, svojim oblikovnim purizmom preispituje čovjeka u kontekstu kulture, vjere, običaja i politike te odolijeva istovremenim posmodernističkim tendencijama. Bez obzira na format i namjenu određenog kiparskog ostvarenja, autor primjerima potkrepljuje umjetnikovo

nastojanje za očuvanjem izvorno intimne i nereprezentativne forme. Poseban je naglasak na nekoliko djela izrađenih za hvarsku katedralu: brončane vratnice koje se smještaju u širi povijesnoumjetnički kontekst, poprsja Petra Hektorovića i Hanibala Lucića te kameni oltar smješten u svetištu katedrale. Autor također ističe umjetnikov zaokret prema realizmu 1990. -ih godina kada nastaju djela "državotvorne renesanse" s kojima je umjetnik bio u središtu likovnih kritika te na kraju zaključuje da je bez obzira na promjene materijala i tehnika oblikovanja, Kovačić u nekoliko desetljeća stvaralaštva, uspio zadržati svoj izraz te tako ostao izvan postmodernističkih okvira, sam u svojoj stilskoj kategoriji.

Na zadnjim stranicama prvog broja *Ars Adratice*, Marijana Kovačević upozorava na značaj rukopisa berlinskog povjesničara umjetnosti Alfreda Gottholda Meyera, *Der Silberschrein des S. Simone in Zara*, koji se smatra prvom monografijom o škrinji Sv. Šimuna u Zadru. Rukopis se nalazi u Znanstvenoj knjižnici u Zadru i sadržajno je podijeljen u pet cjelina. Autorica parafrazira tekst naglašavajući nekoliko Meyerovih doprinosa povijesno-umjetničkoj interpretaciji škrinje: od ikonografskih analiza, pokušaja rekonstrukcije izvornog izgleda do prepoznavanja ruku različitih majstora i stilskih analogija sa srodnim spomenicima u Italiji i Dalmaciji.

Naposljetku, ovim radom autorica ukazuje na još jednu monografiju neophodnu za razumijevanje gotičkog zlatarstva u Dalmaciji, a koja još uvijek nije prevedena na hrvatski jezik. Rad je u tom smislu svojevrsan podsjetnik na nedovoljno istražene izvore koji već stoljećima čuvaju dragocjene nove podatke u depoima naših knjižnica.

Novi časopis Odsjeka za povijest umjetnosti u Zadru je važan doprinos znanstvenoj periodici s područja povijesti umjetnosti. Objavljeni radovi su značajni novi prilozi hrvatskoj povijesti umjetnosti, pa uz grafičko oblikovanje i visoku kvalitetu tiska otvaraju mogućnost za još jedan časopis visoke kategorizacije. Uslijed vrlo loše financijske situacije u znanosti, obzor stručnih publikacija za povijest umjetnosti je u Hrvatskoj drastično sužen, pa je svaki kvalitetni časopis dobrodošao jer povećava poticajnu konkurenciju te istraživačima svih dobi i iskustava daje mogućnost kvalitetnog objavljivanja radova.

Ne preostaje nam nego izraziti nadu da će zadarski Odjel za povijest umjetnosti moći održati i dalje ovakve visoke produkcijske i sadržajne standarde, da će imati mnogo novih kvalitetnih priloga i da će biti otvoren i za članke istraživača iz inozemstva pisane na svjetskim jezicima. Svakako bi bila dobrodošla i *on-line* verzija časopisa koji bi na taj način postao vidljiv u cijelom svijetu. ✕